

УДК 37.013.43

ДМИТРО ТАРАН

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ДУХОВНО-ПРОСВІТНИЦЬКІ АРЕАЛИ СПАДЩИНИ ІВАНА АНДРІЙОВИЧА ЗЯЗЮНА

У статті проаналізовано духовно-просвітницькі погляди І. А. Зязюна. Акцентується увага на історичному значенні педагогічної спадщини І. А. Зязюна для суспільства і держави в цілому. Розглянуто гуманістичну складову спадщини І. А. Зязюна.

***Ключові слова:** виховання, історія, культура, педагогіка, просвітницько- педагогічні погляди І. А. Зязюна.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Духовно-просвітницька проблематика є складовою публіцистичної спадщини багатьох видатних державних діячів. Духовність є визначальним ідентифікатором української нації та народу. Ми повинні поважати національну культуру та духовно-просвітницькі витоки українського народу.

Формування духовних цінностей у сучасній молоді – одне з пріоритетних завдань державної культурно-освітньої політики. Шанування культурних традицій та здобутків рідного народу потрібно прищеплювати з дитинства і продовжувати в навчальних закладах. Кожний повинний гордитися своєю рідною культурою та відстоювати державницьку позицію в суспільному житті.

Розвивати та берегти духовно-просвітницьку спадщину видатних діячів – завдання кожного свідомого громадянина на сучасному етапі розвитку державотворчих процесів, тим більше – громадянина-педагога. Натхненним сподвижником української духовно-просвітницької думки був видатний вчений, філософ, педагог І. А. Зязюн.

У час, коли українське суспільство не лише неухильно прямує до пошуку свого ідеалу, а перебуває у процесі творення нових суспільних форм, педагогічна наука має високу місію – творення нової особистості нової суспільної формації. Володіючи геніальною інтуїцією, академік І. А. Зязюн належав до когорти українських учених, які гідно репрезентували українську педагогічну науку у світовому духовному просторі, повсякчас переконуючи людство, що гідність і одержимі чесноти людської індивідуальності є наріжним каменем усіх духовно-творчих процесів суспільства. Він був учителем і наставником цілої когорти учених, яких заряджав своєю невсипущою енергією, кристалічною чистотою і самовідданістю, з якою служив своїй справі. І. А. Зязюн своїми працями постійно доводив, що вітчизняній педагогіці потрібні нові акценти та модернізовані шляхи її розвитку, він був переконаний, що у пошуках істини та сутності речей освіта і наука сприймаються як процес і результат творення людиною свого образу в просторі культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Велика частина наукових і публіцистичних праць вченого І. А. Зязюна присвячена педагогічній проблематиці. Його спадок є сьогодні потужним джерелом пошуку нових шляхів у педагогіці. Так, Г. Васянович аналізує філософсько-педагогічні ідеї І. А. Зязюна, М. Якубовська досліджує культурологічну проблематику у науковій спадщині І. А. Зязюна. Актуальність його праць пов'язана з характерним для них спрямуванням на збереження просвітницько-педагогічної спадщини видатних сучасників та використання наукових здобутків видатних людей у педагогічній діяльності сучасного викладача.

Дещо менше досліджується духовно-просвітницька проблематика у творчості І. А. Зязюна, що, на наш погляд, заслуговує сьогодні на значну увагу через своє гуманістичне підґрунтя, важливе для розвитку філософії освіти нового століття.

Тож **мета** нашої статті полягає в аналізі духовно-просвітницьких поглядів І. А. Зязюна.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Духовна культура людини, суспільства відіграє велику роль у формуванні сучасних державотворчих процесів. На думку І. А. Зязюна, вищою метою духовної педагогіки (педагогіки духовності) є сприяння максимально ефективному духовному розвитку особистості. Саме завдяки цьому формується духовна культура суспільства, яка має об'єктивний вияв через форми суспільної свідомості: науку, мистецтво, мораль, релігію [6, с. 136].

Взаємоповажливе ставлення людей одне до одного – є одним із факторів, який впливає на загальну сферу міжособистісних відносин. Саме педагог, на думку І. А. Зязюна, формує в людини загальнолюдські цінності. І. А. Зязюн говорив про культуру «народів і держав як найважливіший із показників їхнього поступу завдяки особливій культуротворчій місії педагога, вчителя, який творить найбільшу, найвагомішу, найнеобхіднішу цінність – Людину. Основоположним критерієм цієї цінності є шанобливе, гуманне ставлення до іншої Людини, а отже – до іншої Країни, до іншого Народу» [8, с. 5].

Можна погодитися з думкою І. А. Зязюна про те, що особистість не може бути самодостатнім виміром чи кінцевим результатом смислової вибудови Людини. І. А. Зязюн стверджував: «Смисл набувається постійно змінюваними відношеннями і зв'язками з сутнісними складниками людського буття. Особистість і Людина відрізняються тим, що перша є способом, інструментом і засобом організації досягнень другої. Перша отримує смисл і життєвість у другій. Можна з переконаністю стверджувати, що особистість у якості психологічного інструмента може «озовнішуватись», про неї можна, необхідно рефлексувати «заочно», і це зовсім не суперечить трансцендентуючій, змінній природі людини» [6, с. 326].

І. А. Зязюн вважав, що смисл і ціль освіти – людина у постійному розвитку, її духовне становлення, гармонія її відносин із собою й іншими людьми, зі світом. Саме освіта на державному рівні створює умови розвитку – саморозвитку, виховання – самовиховання, навчання – самонавчання всіх і кожного. Під освітою, на думку І. А. Зязюна, розуміється процес входження людини в життя суспільства, в цілісний світ живої і «не живої» природи. Система освіти створюється для людини, функціонує і розвивається в її інтересах, слугує повноцінному розвитку особистості, і в ідеалі її призначення – щастя людини [3, ст. 14].

На думку, І. А. Зязюна, філософія освіти – це і філософія, і наука. В той же час, вона використовує підходи і знання всіх рефлексивних дисциплін – методології, аксіології, історії, культурології, власне філософії. Її інтерес – педагогіка і освіта, тому все запозичене з інших дисциплін вона використовує для вибудови моделі подолання кризи освіти, для обговорення найзагальніших проблем педагогічної діяльності, проектування шляхів побудови нової педагогічної науки [6, с. 35].

І. А. Зязюн вважав, що для оволодіння педагогічною майстерністю необхідна систематична підготовка до кожного навчального заняття; педагог повинний постійно працювати з новинками педагогічної і психологічної літератури, виокремлення з них нового для практичної перевірки і використання; потрібно вивчати досвід колег і запозичувати все найкраще, корисне, дійсно необхідне; виокремлювати індивідуальні прийоми (постановка голосу, техніка мовлення, граматична правильність, дикція, інтонація, сила звуку і т.п.); саморегулювати фізичний і психічний стани.

Успіх педагогічної діяльності визначається передусім рівнем професійної підготовленості викладача. З нагромадженням досвіду формуються оптимальні

прийоми праці, приходять майстерність, яка дозволяє швидко адаптуватися до будь якої учнівської аудиторії, виникає легкість у роботі [7 с. 364].

Метою освіти – є виховання людини як суб'єкта культурно-історичного процесу. І. А. Зязюн писав: «Освіта – найважливіша підсистема суспільства, узгоджена з його розвитком і залежна від існуючих форм соціальної взаємодії. Це історико-культурний феномен, процес і умова розвитку духовних начал народу і кожного індивіда. «Образ», «зразок», якими наповнена освіта, втілюються в індивідуальній самотній формі у відповідності з культурою суспільства. Людина розвивається у смисловому полі певних знаків, значень, моральних норм, цінностей, ідеалів, притаманних конкретному народу. Тому освіта, як правило, національна за змістом. Ось чому мета освіти – виховання людини як суб'єкта культурно- історичного процесу, яка відображає в собі історичний розум, культуру людства і відчуває свою відповідальність перед майбутнім як своїм майбутнім, залежним від його практичних дій» [4, с. 4].

І. А. Зязюн вважав, що «гуманістичний підхід не зводиться до якихось конкретних технологій чи методів навчання – це цілісна орієнтація, в основі якої – перебудова особистісних установок педагога... Якщо перша парадигма освіти ґрунтується на універсальності навчальних програм, фронтальному спілкуванні, стандартних оцінках знань, умінь, навичок, примусовості, трансляційній формі передачі інформації вчителем і пасивності учнів, то гуманістичний підхід в освіті апелює до індивідуалізації і диференціації навчання, що передбачає використання нормативів і, відповідно, програм розвитку, до радості учня, до процесу творчості. Найважливіше в даному підході – формування в учнів не лише нормативних знань, але передусім механізмів самонавчання і самовиховання з урахуванням максимального включення індивідуальних здібностей кожного учня» [6, с. 54].

Розуміючи, перед якою загрозою опинилося людство, І. А. Зязюн став основоположником концепції педагогічної майстерності, розвиваючи ідеї Добра, Краси і Культури у процесі формування особистісної культури. І. А. Зязюн все своє творче життя присвятив актуалізації найкращого, найпрекраснішого в Людині, щоденно стверджуючи своє кредо: «Педагогіка – моє життя!» [2].

Передовий педагогічний досвід української просвітницької думки привертав увагу й у зарубіжних країнах. Про зацікавлення японцями передовим українським педагогічним досвідом І. А. Зязюн розповідав: «У Японії, справді, цікавляться українським досвідом. Мене запрошували читати лекції з педагогічної майстерності в Токіо та Кіото. Хочу сказати, що педагогіка Василя Сухомлинського стала в цій країні державною системою виховання ще за його життя. Індивідуальний підхід до дитини для них – найважливіший. Японці стверджують, що три – п'ять відсотків талановитих людей дають 95 відсотків національного доходу країни! І шукають таланти, починаючи ще зі шкільного садочка. До речі, в Японії дітей, котрі відзначилися в тій чи іншій сфері, бере «під крило» держава або фірма. До майбутніх спеціалістів придивляються, ще коли вони дитячий садочок відвідують» [2].

На думку І. А. Зязюна, освіта неможлива без Учителя, з іменем якого пов'язані і перемоги, і поразки. Саме вчитель завжди уособлював у собі мудрість суспільної свідомості і мав непересічний вплив на все суспільство. Вчитель, на думку І. А. Зязюна, завжди був громадянином і професіоналом, наставником і поводителем у майбутне. Дійсно, сучасний вчитель не може бути поза політикою, але, володіючи особливим суспільним статусом, йому слід дотримуватися золотого світового правила демократії: «Політика лише до порогу школи». І. А. Зязюн вважав, що у виборі громадянських і професійних орієнтирів вчителю допоможуть вищі національно-державні інтереси, смисл і природа освіти, її соціальне призначення [3, с. 17].

Сучасний педагог повинен навчати дітей своїми вчинками, звичками, розумом, культурою. І. А. Зязюн роздумував: «У педагогічній дії є два рівнозначні суб'єкти за змістовною сутністю – Людина і Людина. Вони мають створювати один одному відчуття спокою, рівноваги, благополуччя, щастя. Як це зробити, знає передусім

педагог. Він має навчити цього своїх учнів незалежно від предмета викладання. Навчити ненав'язливо, нетенденційно, мимовільно. Навчити своєю поведінкою, своїм Статусом, своїми Знаннями, своєю Людяністю, своєю Свободою, своєю Любов'ю, своїм Щастям, своїм Талантом» [6, с. 74].

Можна стверджувати, що культурологічна парадигма І. А. Зязюна дає можливість розглядати культуру як процес і результат взаємодії суб'єктів педагогічного процесу: викладача і студента. Саме діалог викладача й студента забезпечує відкритість для одночасного взаємозбагачення і самостійного розвитку. Цей культурологічний діалог не є феноменом ізолюванням, його соціодинаміка відбувається у взаємодії та взаємовпливі індивідуальностей [9, с.193].

Серед пріоритетних напрямів сучасної освіти І. А. Зязюн визначав принципи цілісності, індивідуальності та культуровідповідності, зазначав при цьому: «Уся система навчання практично виключала найпродуктивніший із методів формування «Я-концепції» – самостійність в основних видах діяльності. Це гальмувало можливості швидко і продуктивно набувати навички і вміння використовувати одержані знання і зумовлювало орієнтації на готові зразки». Утверджуючи функціонування культурологічної парадигми, І. А. Зязюн працював над розв'язанням таких суперечностей: між зростанням ролі методології у науково-педагогічному дослідженні та певним ігноруванням її у предметній і методичній підготовці; між створенням нового образу людини, яка навчається, і розглядом у багатьох освітніх концепціях цього феномена як відповідного провідним казуально-детерміністським моделям світобачення, де історичність людини розуміється лінійно лише в контексті суспільних відносин, а особистість визнається засобом реалізації мети і завдань історичного прогресу; між зростанням ролі особистісних підходів і відсутністю розгляду та врахування в них багатоаспектних вимірів життя людини; між посиленням аксіологічних, моральнісних чинників навчання і виховання та певною невідповідністю зі сферою етичних регуляторів природи як компонентів світобудови та ін. [9, с. 195].

Саме школа повинна навчити людину самовдосконалюватися та самонавчатися все життя. Сучасний педагог повинний не тільки вміти навчати інших, але й самовдосконалюватися сам. Дуже актуальною сьогодні є думка І. А. Зязюна про те, що у навчальних закладах не повинно бути двічників – педагог повинний віднайти в дитині таланти та схильність до певних занять. І. А. Зязюн в одному з інтерв'ю розповідав: «У педагогіці все важливо. В суспільстві знань інформація дуже швидко старіє. Тому школа має навчити основного – навчатися все життя. Для цього потрібні вчителі, які не тільки мають талант навчати інших, а й здатні удосконалюватися самі. Я сказав би, що педагог – основна виробнича сила суспільства!

Треба не тільки знання дитині давати, а й готувати її до самостійного життя в державі, в суспільстві. І обов'язково – хвалити за успіхи.

Для дитини дуже важливо, щоб учитель помічав і підтримував її досягнення. До речі, американський учень за будь-який успіх отримує вимпел чи дощечку на стіну, його показують по шкільному телебаченню. За значні успіхи в навчанні чи громадській роботі учневі вручають грамоту за підписом президента США. Це дуже важливо. Такою грамотою людина може пишатися все життя. Думаю, цей досвід і в нас був би корисний.

Якщо дитина не є відмінником, у неї можуть бути інші досягнення. Наприклад, у громадській роботі тощо. Треба цю активність «підштовхнути» в дошкільному віці й початковій школі – тоді дитині все життя буде цікаво пізнавати світ. Це залежить від учителя. Він у кожному школяреві (навіть якщо того вважають невиправним двічником) повинен бачити потенціал. Для цього вчителю треба вдосконалювати власну педагогічну майстерність» [2].

І. А. Зязюн розглядав проблему людської сутності у її матеріальному, духовному, психічному, морально-естетичному вимірах. Цю ідею він обґрунтував на засадах діалектичного розвитку, взаємозв'язку людини з усім навколишнім світом, своїм власним «Я», своїм сучасним призначенням і майбутнім. Така постановка питання є

невичерпною як з огляду науки, так і практики, оскільки людина за своєю природою є амбівалентною. З одного боку, вона творить історію, себе, з іншого – в ній закладені руйнівні сили, здатні нищити усе позитивне, добре, прекрасне. На останньому позначається те, що тривалий час відбувається процес відчуження людини від суспільства і суспільних інститутів від людини, очевидним стає факт деморалізації і дегуманізації суспільства, людських відносин. І. А. Зязюн аналізує ці явища на засадах гуманістичної, культурологічної методології, яка допомагає краще зрозуміти множини конкретних питань, пов'язаних із вихованням людини: її творчого ставлення до праці, загальнокультурного і духовно-морального розвитку, соціальної активності, свободи, свідомого розуміння цілей і завдань суспільного розвитку [1].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, проникнення у сутність проблеми, яку досліджував І. А. Зязюн як менеджер освіти, ґрунтується на взаємодії різнобічних знань з філософії, педагогіки, психології, культури, етики, естетики. Внесок І. А. Зязюна у скарбницю вітчизняної духовної культури і науки дуже великий.

Духовно-просвітницька спадщина І. А. Зязюна вражає масштабністю напрямів, різноманітністю тем, дослідженням яких він займався. Без будь-якого перебільшення можна сказати, що вчений був провідним дидактом, методистом, теоретиком і практиком педагогіки, вихователем величезної плеяди науковців, викладачів, учителів. Будучи тривалий час на посадах ректора, директора науково-дослідного інституту, першим міністром освіти незалежної України І. А. Зязюн набув унікального досвіду управління освітніми й науковими установами. Він послідовно й активно розв'язував складні у теоретичному й практичному плані питання професійної підготовки учителя, викладача, науковця.

Список використаних джерел

1. Васянович Г. Філософсько-педагогічні ідеї академіка Івана Зязюна / Г. Васянович // Педагогіка і психологія професійної освіти. - 2014. - № 4. - С. 217–227. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_2014_4_26.
2. Галата С. Іван Зязюн: «Майбутніх академіків слід шукати в дитячій пісочниці / Світлана Галата // Освіта України. - 2012. - № 31.- 30 липня. - [Електронний ресурс] - Режим доступу http://naps.gov.ua/ua/press/about_us/124/
3. Зязюн І. А. Інтелектуально творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти / Іван Зязюн // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи. – К.: Віпол, 2000. – С.11–57.
4. Зязюн І. А. Концептуальні засади теорії освіти в Україні / Іван Зязюн // Педагогіка і психологія проф. освіти. – 2000. – №1. – С. 11 – 24.
5. Зязюн І. А. Краса педагогічної дії: Навч. посіб. для вчителів, аспірантів, студ. серед. та вищих навч. закл. / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач. – К.: Укр.-фінс. ін-т менедж. і бізнесу, 1997. – 302 с.
6. Зязюн І. А. Людина в контексті гуманітарної філософії / І. А. Зязюн // Професійна освіта: педагогіка і психологія: Пол.-укр. щорічник. – Ченстохова; К., 1999. – №1. – С. 323 – 333.
7. Зязюн І. А. Наука і мистецтво педагогічної дії / І. А. Зязюн // Професійна освіта: педагогіка і психологія: Пол.-укр. підручник. – Ченстохов; К., 2001. – Вип. 3. – С.357–380.
8. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод. посіб. / І.А.Зязюн – К.: МАУП, 2000. – 309 с.
9. Якубовська М. Культурологічна парадигма у науковій спадщині І.А. Зязюна / М. Якубовська // Педагогіка і психологія професійної освіти. - 2015. - № 1-2. – С. 189-199.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

ТАРАН Д.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленко, Україна

ДУХОВНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКИЕ АРЕАЛЫ НАСЛЕДИЯ ИВАНА АНДРЕЕВИЧА ЗЯЗЮНА

В статье проанализированы духовно-просветительские взгляды И. А. Зязюна. Акцентируется внимание на историческом значении педагогического наследия И. А. Зязюна для общества и страны в целом. Проанализированы взгляды И. А. Зязюна относительно становления, развития, приумножения и сохранения плодов духовной культуры. Освещена роль образования и педагога в гармоничном становлении личности. Рассмотрена гуманистическая составляющая наследия И. А. Зязюна.

Ключевые слова: *воспитание, история, культура, педагог, просветительско-педагогические взгляды И. А. Зязюна.*

TARAN D.

Poltava national pedagogical University named after V. Korolenko, Ukraine

THE RELIGIOUS EDUCATION AREAS OF HERITAGE OF I. A. ZYAZYUN SPIRITUAL

The article analyzes the spiritual and educational views I. A. Zyazyun. Attention is focused on the historical significance of educational heritage, I. A. Zyazyun society and the state as a whole. Analyzed life memories and views on I. A. Zyazyun formation, development, enhancement and conservation achievements of culture. The role of the teacher in the education and formation of harmonious personality. Considered part of the humanistic heritage I. A. Zyazyun.

As long as rector, director of the research institute, the first education minister of independent Ukraine I.A. Zyazyun gained unique experience in management education and research institutions. He has consistently and actively untie complicated in theoretical and practical terms, the question of teacher training, teachers and scholars.

Keywords: *upbringing, history, culture, educator, educational and pedagogical views of I. A. Zyazyun.*